

Željko PREDOJEVIĆ
Zadarska 25a, 31 000 Osijek
zeljkopredojevic@yahoo.com

UDK 398.332.34 (497.5-3 Baranja)
Pregledni rad
Primljeno: 27. svibnja 2014.
Prihvaćeno: 6. listopada 2014.

PUDARINE I PUDÁRSKE PJESME U JUŽNOJ BARANJI

Sažetak

U radu se govori o *pudarinama* – godišnjem običaju koji se odvijao u južnoj Baranji u drugoj polovici ljeta, odnosno u vrijeme dozrijevanja grožđa jer je sama srž njegova odvijanja bilo upravo čuvanje grožđa. Cilj je rada opisati sam običaj, no i prikazati koji su bili pravi razlozi njegova prakticiranja, odnosno čuvanje je grožđa bilo samo izgovor za popratne okolnosti koje čine pravu vrijednost običaja, a to je bilo upoznavanje mladih ljudi i priprema djevojaka za brak.

Ključne riječi: pudarina, tradicijska kultura, južna Baranja

Uvodno o pudarenju

Čuvanje vinograda od čvoraka, kradljivaca i sl., odnosno *pudarenje*, nije svojstveno samo baranjskom trokutu već je rašireno po cijelom hrvatskom teritoriju, a i šire.¹ Odvijalo se u središnjoj Dalmaciji u okolici grada Drniša,² u Požeško-slavonskoj županiji u okolici mjesta Kaptol,³ u zagorskim vinogradima, zatim u Dugom Selu u Zagrebačkoj županiji⁴ te Erdutu,⁵ okolici

¹ Primjerice u Čortanovcima i Irigu u Vojvodini. Vidi: Čuvari vinograda žive u pričama. Glas javnosti.

<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-21-08-2007/cuvari-vinograda-zive-u-pticama> (10. 2. 2013. 21, 15) i Pudarski dani – Irig. Turistička zajednica opštine Irig. <http://www.turorgirig.org.rs/index.php?page=71&lang=sr> (10. 2. 2013. 21, 15)

² ŠIKLIĆ, JOSIP. 2010. Rječnik govora mjesta Siverić. *Siverić*, godina 10., broj 1. (18), 18.

³ Soudek, Josip. Pudarski dani u Kaptolu: Pudarijada. Udruga vinogradara, vinara i voćara općine Kaptol.

http://www.udruga-vvv-kaptol.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=77 (20. 2. 2013. 16, 21)

⁴ Stjepan Pajtek – posljednji pudar na Martin bregu?. Dugoselska kronika. <http://www.dugoselska-kronika.hr/dk/523/12-1.htm> (16. 2. 2013. 16, 45)

⁵ Pudarina. Turistička zajednica Erdut.

<http://tz.opcina-erdut.hr/turisticki-vodic/pudarina/> (15. 5. 2013. 19, 31)

Đakova⁶ i većini baranjskih mjesta smještenih uzduž Banskoga brda u Osječko-baranjskoj županiji. Iako je svima zajedničko čuvanje grožđa, popratni običaji uz taj, danas većinom izumrli, posao koji se revitalizira kroz razne udruge ili kulturno-umjetnička društva, uglavnom se razlikuju od mjesta do mjesta. No svima je zajednički osnovni posao te prije svega sam naziv. Naziv *pudarina* dolazi od riječi *pudar* kao imena za zanimanje koje je postojalo u vrijeme vlastelinstava kada su sami vlastelini zapošljavali ljude koji su im čuvali urode vinograda od ptica i kradljivaca. Uz *pudara* postojao je i *vincilir*. Vinciliri su bili nadstojnici, nadglednici nad vinogradom i često su živjeli u kurijama,⁷ a pudari su bili njihovi čuvari. A čuvari su nazvani pudarima prema hrvatskim starim glagolima *puditi* i *pudati*, koji znače *tjerati*, *plašiti*. Značenje glagola *tjerati* utkano je i u riječ *puda*, što u Slavoniji znači zadnji kosac koji tjera pred sobom kosce prednjake. Od riječi *pudar* koja znači *tjerati*, *plašiti*, a i čuvati prema opisu posla pudara, riječ su posudili susjedni nam Mađari u obliku *pandur*: stražar, pratnja, dio ratničke družine hrvatskih i ugarskih feudalaca, tj. stražari koji čuvaju red u gradovima i selima, policajci (Opačić 2009: 276).

Sada kada nam je jasno odakle naziv za danas nam poznati običaj čuvanja grožđa, pokušat ćemo objasniti i što je on značio za živalj koji ga je prakticirao. Kao što smo već rekli, običaji su se razlikovali od sela do sela, a kamoli od regije do regije. Običaj *pudarenja* razvio se od posla *pudara*, odnosno čuvara koji je obilazio vinograde i pazio da plodove ne bi netko ukrao ili da ih ne bi pojele životinje. „S vremenom su u južnoj Baranji pudara zamijenile *pudarice*, odnosno neudane djevojke koje su se najviše zadržavale u samim podrumima (*gatorima* ili *čemerima*), a do vinograda bi prošetale da naberu grožđa i usput potjeraju čvorke podvikivanjem ili podcikivanjem.” (Mihaljev 2012: 189) Dakle, u Baranjaca je običaj uglavnom vezan uz ženski rod i pudara muškaraca pri samom običaju nije bilo, iako su i oni bili sveprisutni, no pudarice su imale glavnu ulogu, dok su u Kaptolu upravo pudari imali glavnu ulogu u održavanju običaja.

U južnoj je Baranji *pudarina* ili *pudarine* naziv za godišnji običaj koji se uglavnom odvijao od kraja srpnja do sredine rujna, odnosno u vrijeme sazrijevanja grožđa. U osnovi se ticao čuvanja grožđa u vinogradima od čvoraka, lopova i divljači, dok je njegovo šire značenje i ono zanimljivije. U Baranji nije postojao običaj unajmljivanja pudara, već su obiteljske vinograde čuvale starije djevojke, one pred udaju, koje su prema samome običaju i prozване *pudaricama*. Djevojke čvorke nisu tjerale samo podvikivanjima ili vikom već i pjesmom. Tako je od samog tjeranja čvoraka razvijen prepoznatljiv način slobodnijeg ponašanja koji se odvijao podalje od strogih roditelj-

⁶ BENAŠIĆ, ZVONKO. 2001. Pudarenje, u *Đakovački vezovi: Prigodna revija*, Đakovo: Smotra folkloru Đakovački vezovi. 21.

⁷ Velika kuća, prizemnica ili jednokatnica, na vlastelinskom imanju, često usred vinograda.

skih pogleda, no opet, uglavnom, prema određenim običajnim pravilima. Pjevalo bi se da se otjeraju čvorci, no i da bi se mladim koscima koji su na brdu dalo do znanja gdje se djevojke nalaze. Sama sloboda mladih ljudi glagolu *pudariti* pridodaje novo značenje, osim onoga osnovnoga *tjerati* ili *čuvati*, te on za baranjske stanovnike počinje značiti „živjeti u slobodi, u pjesmi i igri, sanjati o ljubavi, izabrati dragog po volji, dozivati ga, a i izazivati i prkositi jer djevojke ondje nisu samo radile i čuvale grožđe već su išle i rasonoditi se u društvu svojih prijateljica, a i momaka koji su im dolazili u predvečerje u posjet” (Mihaljev 2012: 188). Primjera radi, razlika u poimanju pudarenja nije u svim krajevima jednaka te se u stihovima dječje pjesme iz okoline Požege:

*Berem, berem grožđe
dok pudar ne dođe,
a kad pudar dođe
prisjest će mi grožđe!*

vidi drukčiji način promišljanja što znači *pudáriti* u okolici Požege, odnosno doslovce i čuvati grožđe, dok će za baranjske pudarine biti karakteristični stihovi:

*Berem berem grožđe
Dok čiča ne dođe,
A kad čiča dođe,
Obrano je grožđe!*

(Novaković 1985: 13, Draž)

Ili kada u pitanju nisu djeca:

*Pudarice ne pudaru grožđe,
Već pudaru, da se nabećaru.*

(Stepanov, rukopis, IEF, 1949: 77 zapis)

Pudarina u južnoj Baranji

Fotografija 1. Pudarice, scenska izvedba običaja, 4. kulturno-turistička manifestacija *Pudarina* 2013.

Dosadašnji su istraživači toga običaja u južnoj Baranji rijetki. O pudarinama je pisao etnomuzikolog Julije Njikoš (1996: 44–45) u monografiji *Oj Baranjo lipa i bogata*, tj. u zbirci narodnih pjesama, plesova i običaja baranjskih Hrvata Šokaca za dječji, ženski, muški i mješoviti pjevački zbor i tamburaški orkestar. Njikoš se u svom tekstu na opis običaja osvrće više lirski negoli stručno i u kratkim crtama opisuje samo srž običaja, no zapisuje tekst i notne zapise za izvedbu pjesme *Mislila sam da j' pudarit' lipo* i tekst još jedne nenaslovljene pudarske pjesme. Zatim Jelka Mihaljev, lokalna zapisivačica tradicijskih običaja i pjesama, koja o pudarinama piše u *Prigodnoj reviji Đakovačkih vezova* (1974: 23–24) i u knjizi *Proletilo dvanaest golubova* (2012: 188–193), no tekst je u oba izdanja isti. Mihaljev u svom tekstu opisu običaja također prilazi subjektivno⁸ i samo u kratkim crtama govori o njemu između lirskih opisa što je pudarina značila njegovim praktikantima. No Mihaljev je zapisala 24 pudarska dvostiha, odnosno donosi najveći broj

⁸ Primjerice, kako bi dočarala što su djevojke radile u pudarinama autorica piše: „Dok vješti prsti na mekom lanenom tkanju stvaraju cvjetne kitice, upliću motiv srdašaca, zvijezde ili ptičice, misli se prikradaju tajnim stazama do dragoga. Hoće li doći predvečer? Svoja iščekivanja i čežnju pjesmom o grožđu, voću i ljubavi.” (Mihaljev 2012: 190)

zapisanih stihova pudarskih pjesama do sada i u tim je zapisima najveća vrijednost njezina teksta. O srpskim običajima pudarenja u Baranji pisao je Milan Dvornić u knjizi *Oj Vidovo, Vidovo: Narodni običaji baranjskih Srba do sredine 20. vijeka* (2008: 35–38). Dvornić pudarine opisuje na sličan način kao i Mihaljev, dakle tekst je subjektivan i ne opisuje detaljnije tijek običaja, već kroz kazivanja opisuje neke elemente običaja i zapisuje tri pudarske pjesme. Ostale podatke o tom godišnjem običaju pronalazimo u arhivi prof. dr. sc. Stipe Botice, voditelja Katedre za usmenu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, zahvaljujući projektu *Novi zapisi hrvatske usmene književnosti* kojim od 1986. godine prikuplja studentske zapise kroz seminarske i diplomske radove iz cijele Republike Hrvatske. Među njima su o pudarinama pisale dvije studentice: Silvija Balatinac u seminarskom radu *Običaji i pjesme u Baranji* i Martina Kokolari u seminarskom radu *Baranja – Topolje*. Oba studentska rada samo prenose kazivanja o običaju i tekstove pudarskih pjesama.

Cjelokupna navedena literatura uglavnom ukratko opisuje samu srž običaja, govori o djevojkama koje su čuvale grožđe i zabavljale se, ali nema kritičkog osvrt na sam običaj ni stručnog opisa običaja. Uglavnom se više govori o značenju običaja za lokalnu zajednicu koja ga izvodi.

Naposljetku, podatke za opis običaja i pudarskih pjesama prikupio je i autor teksta u vlastitim terenskim istraživanjima provedenim u selima smještenim u okolici Banskog brda od 2010. godine do danas. Istraživanje se provodilo uglavnom metodom intervjuiranja kazivača, većinom osoba treće životne dobi koji su bili dovoljno stari da su pudarinama i samostalno pristupovali, ali i živjeli u naseljima kao mlađi ili stariji članovi društva u vrijeme pudarenja, odnosno njihova kazivanja autor je dvojako iskoristio – i kao praktikante običaja i kao promatrače u vrijeme kada su pudarili neki drugi (mlađi ili stariji) članovi zajednice. Kazivačima su postavljana uglavnom ista pitanja⁹ iz čijih odgovora i nastaje ovaj rad. Kako su stariji kazivači uglavnom rođeni krajem 20-ih godina prošloga stoljeća, njihova kazivanja o vlastitom prakticiranju običaja većinom se odnose na razdoblje prije početka Drugog svjetskog rata, no kazivali su i o kasnijem razdoblju, ali tada više kao kakvo kolektivno sjećanje. O razdoblju pred samo gašenje običaja (kraj 70-ih, početak 80-ih godina) razgovarali smo samo s jednom kazivačicom koja je prakticirala običaj, dok smo ostale podatke o izumiranju običaja saznali od drugih kazivača koji su u tom kontekstu bili promatrači, članovi zajednice koji zbog godina više nisu pudarili, ali bili su upućeni u sve pro-

⁹ Pitanja su bila sljedeća: Što su pudarine?, Kada su se odvijale?, Gdje su se odvijale?, Tko je pudario?, Je li postojao nekakav uobičajen slijed u prakticiranju običaja?, Znaju li je li u Baranji pudario još tko osim njih?, Znaju li kakve stihove pudarskih pjesama?, Što za njih znače pudarine?, Od kada se običaj odvijao?, Znaju li jesu li pudarili njihovi bake i djedovi ili još tko dalje u obitelji?, Kada se običaj prestao prakticirati i iz kojih razloga?

mjene u odvijanju običaja. Oslonivši se na navedene izvore, te uz kazivanja baranjskih mještana, pokušat će se ovim radom prikazati običaj pudarina.

Vremenski okvir

Mihaljev (2012: 189) navodi da se pudarina izvodila od kraja 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća, dok za to ne navodi nikakve podatke kojima bi potkrijepila navedenu tvrdnju. Kazivači Marko Balatinac (Gajić) i Marija Farkaš (Suza) tvrde da se sjećaju kako su njihovi bake i djedovi govorili da su *išli pudarit*. Točnijih podataka o početku izvođenja toga običaja nemamo, osim kazivanja da su „stari oduvijek pudarili” te kada je običaj započeo, ne možemo tvrditi sa sigurnošću. No u kanonskim se vizitacijama popovačke župe za godinu 1829. među željama župnika kao jedna od najvažnijih točki spominje sljedeća: „*Da politička vlast zabrani noćne sastanke i plesove mladih, nadalje da se zabrani jako štetan običaj po moralnost zvan csimuntz* (o.a. u latinskom izvorniku naziva se *csinnatz*).” (Sršan, ur. 2004: 189) Prema opisu običaja pretpostavlja se da se govori o pudarinama¹⁰ te bi njihov začetak mogao biti i prije spomenutog kraja 19. stoljeća. No sigurnih podataka imamo o izumiranju običaja. Ono otpočinje od sredine osamdesetih godina 20. stoljeća, ovisno o selima u kojima se običaj prakticirao. Razlozi su nagla modernizacija sela i česti odlazak mladih ljudi u potrazi za poslom, odnosno, kako kazivač Marko Balatinac kaže, „više nema naroda”. Prema kazivanjima posljednja izvorna prakticiranja zbila su se 80-ih godina 20. stoljeća, a kazivači (Ostojić, Branjina i Balatinac, Gajić) govore da su njihove kćeri rođene krajem 50-ih godina pudarile kao djevojke, dakle osamdesetih godina. No običaj nikada nije u potpunosti iščezao, odnosno uz posljednje izvorne pudarine običaj se istovremeno već započeo prikazivati u folklornom obliku na kulturnim manifestacijama u kojima je vodeći *Baranjski bečarac* koji se održava od 1987. godine, a kasnije i sama kulturno-turistička manifestacija *Pudarina*. Stoga običaj nikada nije u potpunosti iščezao te iako se nije redovito održavao, on je bio dio kolektivnog sjećanja.

Što se tiče vremenskog okvira u samoj kalendarskoj godini u južnoj Baranji, običaj se odvijao od kraja srpnja do sredine rujna, no njegov početak i završetak ovisili su o etniji koja ga je prakticirala. Naime, poznato je da je Baranja multietnička regija u kojoj supostoji više nacija, a među njima su pudarine najčešće prakticirali Šokci i Srbi *Raci*, odnosno starosjedioci koji su u Baranju došli otprilike istovremeno bježeći pred Osmanlijama. Iako su bili različite vjeroispovijedi, u svom suživotu u Baranji počinju prakticirati i

¹⁰ Riječ može biti i o *sijelu* ili *prelu*, odnosno običajima na kojima su se ljudi zabavljali uz rad. Tako je uz rad pređenja kudjelje nastao i naziv za ta druženja – *prelo*. Sijela su pak kolektivna druženja na kojima je narod uz sjedilački posao (perušanje kukuruza, čijanje perja i sl.) razgovarao i zabavljao se.

iste običaje vezane uz podneblje koje naseljavaju. Iako su običaji bili isti, njihov se tijek razlikovao u Šokaca i Raca, što je najuočljivije u njegovoj striktnoj vremenskoj ograničenosti koja je različita prema katoličkom ili pravoslavnom crkvenom kalendaru. Šokci katolici pudarili su od Svete Ane (26. srpnja) do Male Gospe (8. rujna), a pravoslavni Raci od Preobraženja (19. kolovoza) do Male Gospojine (21. rujna).

Baranjski podunavski Šokci, koji su uglavnom prakticirali taj običaj, nastanjuju mjesta Draž, Gajić, Duboševicu, Podolje i Topolje koja su redom smještena uz Bansko brdo na kojem se nalaze vinogradi. Sam je običaj u tim šokačkim naseljima vremenski omeđen katoličkim blagdanima svete Ane i Male Gospojine. Naime, riječ je o preklapanju vremena dozrijevanja grožđa i crkvenim godovima u navedenim naseljima. U selu Podolju crkveni se god (*kermenc*) obilježava na Svetu Anu i nakon toga se kretalo *pudarit'*, a završavalo se dan prije Male Gospojine, jer tada se *slavio kermenc* u Dražu (prema kazivanju Marka Balatinca). No ni podunavski Šokci u svojim pet naselja nisu istovremeno započeli pudariti. Njikoš (1996: 44) bilježi da su Duboševčani u pudarine kretali od Velike Gospe (15. kolovoza) pa išli sve dok grožđe ne bi sazrelo za berbu.

Slično je i s pravoslavnim *Racima* koji su *pudarit'* počeli na dan Preobraženja Gospodnjeg (19. kolovoza), kao jednog od važnijih dana pravoslavnog crkvenog kalendara, a završavali su na Malu Gospojnu (21. rujna) (prema kazivanju Milice Dvornić), kada se u Popovcu slavio *kirbaj* ili *kermenc*, a pudarice bi redovito u vrijeme pudarina pohodile i svetu misu na pravoslavnom svetištu Studenac u Branjinškom brdu, koje je okruženo vinogradima.

Prostor odvijanja običaja

Običaj se izvodio na Banskom brdu, jedinom uzvišenju na prostoru južne Baranje na kojem se uzgaja vinova loza još od 4. stoljeća, a koji Baranjski jednostavno zovu samo *Planina*. Baranjski su uz vinograde prvo kao vinske podrume imali tzv. *gatore* ili *čemere*, odnosno vinske podrume koji su bili iskopani u samom brdu, a kasnije je započela i izgradnja polustambenih kućica uz podrume – tzv. *koleba* i uz njih su se odvijale pudarine jer djevojke bi tamo noćile – one koje su stanovale uz brdo, odnosno u blizini svojih domova noćile bi od četvrtka do nedjelje, a one koje su bile udaljenije noćile bi nerijetko i cijelo vrijeme odvijanja običaja. No pudarili su i Baranjski koji su stanovali u selima koja nisu gravitirala brdu, a na njemu su posjedovali vinograde ili su djevojke išle u pudarinu kod svoje rodbine koja je posjedovala vinograde. Zabilježene su pudarine i u selima koja su imala vinograde koji nisu bili na brdu – dakle ondje gdje je bilo vinograda, bilo je i pudarina.

Etničke razlike

Već smo spomenuli da je Baranja izrazito multikulturalna regija nastanjena s više nacija te da je i pudarina bila etnički određena. Regiju su u posljednjih dvjesto godina naseljavale razne nacije, no one koje su (bile) najbrojnije jesu hrvatska, mađarska, njemačka i srpska. Svaka nacija njegovala je svoju tradicijsku kulturu. Prema spomenutoj literaturi i izvorima te na temelju vlastitih istraživanja primjećuje se da su uglavnom pudarili Šokci i Srbi *Raci* te ponešto i Mađari i Nijemci koji nisu bili uvijek aktivni praktikanti toga običaja, no kako je suživot različitih etnija bio veoma isprepleten, i oni su znali ponekad pudariti. Običaj nikada nije zaživio jedino u tzv. baranjskom kajkavskom kulturnom krugu koji je Baranju naselio poslije Drugog svjetskog rata.

Svi koji su običaj prakticirali činili su to na isti način, no pudarina je bila strogo etnički odijeljena. Razloge treba tražiti u pozadini toga običaja. Naime, u pudarinama su se uglavnom upoznavali mladi, rađale se ljubavi, odnosno običaj se nije prakticirao isključivo zbog čuvanja grožđa, već je mladima bio jedan od rijetkih trenutaka slobodnijeg ponašanja. Kako se pudarina odvija u kasno ljeto, pred jesen, ona je bila i prilika da se mladi koji će se najesen ženiti bolje upoznaju, odnosno etničke razlike u pudarina uvjetovane su time da u vrijeme prakticiranja običaja miješani brakovi nisu bili poželjni. Zanimljivo je da neki kazivači navode da pudarine nije nigdje drugdje ni bilo nego samo u njihovim selima. Primjerice, kazivač iz Gajića (Marko Balatinac) govori da se običaj prakticirao samo u četiri šokačka sela (Draž, Gajić, Duboševica i Topolje), vjerojatno ni ne znajući kako je običaj bio živ u cijeloj južnoj Baranji i kod drugih etničkih skupina. No u etnički mješovitim naseljima, poput sela Popovac koje je do kraja Drugoga svjetskog rata bilo tzv. *švapsko* selo u kojem je 1941. godine živjelo 1845 Nijemaca od 2519 stanovnika (Zeiler 1998: 11), pudaricama *Rackinjama* u posjet su dolazili i lokalni Nijemci: *Nama su dolazili i Švabe u pudarin'. Na Priobranje naše.* (Milica Dvornić, Popovac) No u selu Branjina, koje se nalazi svega tri kilometra udaljenosti od Popovca i gdje je bila skoro jednaka etnička slika kao u Popovcu, Nijemci nikada nisu pudarili (Živojin Ostojić, Branjina).

Običaj se obilježavao glagolom *íci*, pa se govorilo *ić' u pudarine* ili *ić' pudarit*. Razlike u govoru Raca i Šokaca uvjetovale su i male nijanse u nazivu običaja – i Šokci i Raci nazivaju ga *pudarina*, ali su Šokice govorile da *idu u pudarine* ili *idu pudarit*, a Rackinje govore da *idu u pudarin'*.¹¹ Mađarice su govorile *pudar megyünk* (Marija Farkaš, Suza), odnosno spajali su hrvatsku riječ *pudar* i mađarski glagol *megy* (ići).

Dakle, konkretnih razlika u samom prakticiranju običaja nije bilo; jedina razlika bila je u tome da su u etnički čistim selima djevojke posjećivali

¹¹ Baranjski Raci u svom govoru često ispuštaju zadnje suglasnike.

momci iste nacije (primjerice u podunavskim šokačkim selima), a u etnički mješovitim naseljima poput Popovca Rackinje su posjećivali i Raci i Nijemci što je uvjetovano suživotom u istom naselju.

Svrha običaja

Običaj se odvijao pred kraj ljeta, a u jesen bi uslijedile ženidbe, tako da je običaj predstavljao pripremu djevojaka za udaju. Djevojke bi u pudarinama kroz dan šile, učile kuhati, odnosno pripremale se za budući bračni život, što je i opjevano u pudarskim pjesmama:

*Na sadžaku kuvalo se pile.
Divojke su kudre napravile.*

(Manda Kovačev, Topolje)

U predvečerje bi ih posjećivali i mladići te je to bila prilika i za bolje upoznavanje budućih bračnih drugova. No u vrijeme pudarenja uz djevojke je obično bila i jedna starija žena – *majka* – koja bi djevojke učila kuhati i sl., ali je i nadzirala situaciju. „*Tamo su divojke išle čuvat vinograda od škvoraca, a ujedno je to bila i prilika da svekrve nađu snaje i da se odanle udaju.*” (Manda Kovačev, Topolje)

No pudarina nije predstavljala samo pripremu za bračni život već i jedan uistinu slobodniji način življenja u vrijeme striktnih pravila ponašanja po kojima su se svi mještani morali ravnati. Najzornije su to opisale kazivači/ce uz mnogo smijeha pri kazivanjima na postavljeno im pitanje „Što ste radili u pudarini?”

To, ne ispričat'! Svirali smo, pevali, pa skakali! To je strašno bilo! A, onda poslepodne došli su momki! (Marija Farkaš, Suza)

Eto nas 15 cura idemo, i onda dođu momci, pa i tamburaši iz Kneževa, i kol'ka je naša naspava vel'ka to se igra, nije se ni jedan sakrivala za podrum, ni nikud išla. To je rijetki slučaj da se koja prije porod'la. I to rijetki slučaj da koji će te momak uzet, da će te prevarit. I onda budemo do Male Gospojine u pudar'ne, čitavu noć, poneseo pilića pa onda tamo čupamo. Pjeva se, igra se. Kaki nama trebala instrumenti, grlo moje dosta. (Milica Dvornić, Popovac)

Meni moj dida Marko kaže „Idi ti sine u vinograde sad „malo travu sijeci”, pudarina je!” (...) *A đavla, nisu one tamo ni kuvale ni radile (...)* *To se u gajde udaralo (...)* *I onda momci bili ljubomorni naši i daraški jer su došli iz Topolja i od okolo i onda se i potuku... i opjevali to:*

*U Maroku tri momka imade,
Ižip, Daljok i Bodolja znade.*

(Marko Balatinac, Gajić)

Toj bilo puno lopuža, pa onda 'ko će čuvat' grožđe!? 'Ko je slobodan – cure! Pa one čuvale grožđe. A gdje su cure tu su i momci. I ondaj' to ujedno i muzika bila i tako cijele noći. Pudarino moja bećarino

*Ak pudarim al se nabećarim!
Ja ne čuvam da sačuvam grožđe
Nego čuvam da mi dika dođe!*

(Živojin Ostojić, Branjina)

Pudarina je bila u nas, ist' što j' i sade ovo što ova omladina radi, sam na drugačiji način.

(Radojka Ostojić, Branjina)

Pudarske pjesme

Pjesme koje su pjevale pudarice po svom su izvedbenom obliku bećarci, tj. deseterački dvostisi veselog i vedrog karaktera, no ipak lirsko *ja* koje nastaje nadahnuto ženskim autorstvom razlikuje se od tipičnog bećarca, ponajviše temama koje preokupiraju kazivačice tih stihova. Za bećarac su karakteristični „po sadržaju veoma različiti deseterački dvostisi, najčešće ljubavni i metaforično erotski; hvale se vlastite vrline, ljepota, sposobnosti, imovno stanje, izruguju se neistomišljenici i suparnici, prkosi se i inati”.¹² Slične elemente pronalazimo u pudarskim pjesmama, no kako su praktikantice tog običaja uglavnom mlade djevojke pred udaju, i stihovi su pudarskih pjesama takve naravi. Oni nisu samo tipično bećarski šaljivi već se u njima lako iščitava mladi ženski lirski subjekt koji žudi za ljubavlju.

*Mislila sam da j' pudarit lipo,
Nije lipo kad ti nema diko.*

*Kad poviknem i tio i lipo,
Kako možeš da ne dođeš diko.*

*Dođi, diko, i odnesi grožđe,
Da mi moje tužno srce prođe.*

*Oj, jeseni, ne jesenila se,
Diko moja, ne oženila se.*

*Dođi, diko, na naše brdašce,
'el će moje iskočit srdašce.*

(Mihaljev 2012: 192–193)

¹² Bećarac, vokalno-instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema, Ministarstvo kulture, Nematerijalna kulturna baština, <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7153> (26. 6. 2014. 19, 42)

Većina je djevojaka znala da će nakon pudarina uslijediti vrijeme svatova (uglavnom nakon *Mi'olja*) te su često opjevalale i svoje posljednje djevojačke dane.

*Pudarino, ala si mi gorka,
Što na jesen više neću bit divojka.*

*Pudarit ću 've jeseni ranku,
A na drugu ostavit ću majku.*

*Još ću ovu jesen pudariti,
O Mi'olju kapicu zaviti.*

(Mihaljev 2012: 192–193)

No kako je običaj uistinu za narod koji ga je prakticirao u prvom redu značio slobodniji život, stihovi pudarskih pjesama često su upravo i takve, tipično bećarski, veselije prirode:

*De si, curo, učičkala skute?
U šljiviku, čekajući diku.*

*Al je fino b'jelo grožđe noja,
Još su slađa, diko, usta tvoja.*

*Ne pudarim u planini grožđe,
Već pudarim da mi dika dođe.
(Dvornić 2008: 37)*

*Lolo moja i jesi i nisi,
Oženi se da vidim čiji si.*

*Volim diku k'o cveće,
Meni majka zabraniti neće.*

*Sjaj mjeseče, al nemoj u veče',
Već u jutro, kad ja pratim lolu.*

(Milica Dvornić, Popovac)

*Berem grožđe dok dika ne dođe,
A kad dođe zaboravim grožđe.*

*Vidi drugo koji nam dolaze.
Od ti dvoje, jedno j' lane moje.*

*Berem grožđe i crno i bilo,
Samo dođi lane moje milo.*

*Da znaš mamó kako ljubi díka,
Ti bi stara poljubít se dala.*

*Oj meseče i ti puno znadeš,
Ja te moljim da me ne izdadeš.*

(Balatinac 2002: 8)

Folklorizacija običaja u južnoj Baranji i „pošokčenje” običaja

Fotografija 2. Prikaz pudarina na 4. kulturno-turističkoj manifestaciji *Baranjski bečarac* 1990.

Običaj se počeo ponovno izvoditi već krajem 80-ih godina 20. stoljeća, istovremeno kada je njegov izvorni oblik prakticiranja počeo izumirati. No on nije bio revitaliziran, već samo folkloriziran i to isključivo u podunavskim šokačkim selima. Riječ je o svjesnom obnavljanju običaja u okviru rada kulturno-umjetničkih društava izvan prirodnoga konteksta, o „drugom” životu običaja koji je dobio potpuno nov okvir: pozornicu i scenski prikaz sa svim pravilima javne izvedbe. Najprije je prikazivan na kulturno-turističkoj manifestaciji *Baranjski bečarac*, a od 2010. godine običaj dobiva i svoju kulturno-turističku manifestaciju *Pudarina*.¹³ Ostale etničke skupine običaj su u potpunosti prestale prakticirati početkom 80-ih godina 20. stoljeća i do sada nije bilo pokušaja njegove folklorizacije.

¹³ Kulturno-turistička manifestacija *Pudarina*. Turistička zajednica općine Draž. <http://www.tz-draz.hr/dogadanja/pudarina/> (16. 9. 2014.)

Prva scenska izvedba zbilja se na kulturno-turističkoj manifestaciji *Baranjski bećarac* 1987. godine i na njoj se odvija do Domovinskoga rata, nakon čega je običaj nestao na razdoblje od 20-ak godina. Razlozi su bili izvanjski, odnosno izvanredna društveno-politička situacija i rat u kojem je Baranja bila okupirana od 1991. do 1998. godine. Teža psihološka i imovinska situacija u južnoj Baranji uvjetovala je da se običaj u podunavskih Šokaca intenzivnije počinje prikazivati u zadnjih pet godina. Do sada je Turistička zajednica općine Draž organizirala već pet kulturno-turističkih manifestacija *Pudarina* pod vodstvom Janje Čeliković u suradnji s KUD-om Seljačka sloga Gajić, koji vodi profesorica Eva Balatinac. Voditeljica KUD-a Eva Balatinac pripada ujedno i posljednjoj generaciji djevojaka koje su uistinu pudarile na Banskom brdu te je danas priređena scenska igra ona u koju su uključene i živuće osobe koje su običaj prakticirale u mladosti. Scenska igra traje dvadesetak minuta i tada se govori izvornim šokačkim baranjskim dijalektom, snaše (djevojčice iz Osnovne škole „Draž“ koje sudjeluju u folklornoj sekciji) odjevene u nošnju hine šivanje i uz razgovor zapjevaju neke od navedenih pudarskih pjesama. Prikazana je u scenskoj igri sva važnost običaja, od djevojaka koje „uče“ šivati do stare majke koja ih nadgleda, dolazak mladića djevojkama u posjet i nezaobilazna glazba i ples šokačkoga kola uz gajde i tamburaše.

No sama folklorizacija dovela je i do toga da se kroz opisanu manifestaciju pudarina prikazuje isključivo kao „izvorni narodni običaj podunavske šokadije općine Draž“ kako stoji na mrežnim stranicama Turističke zajednice navedene Općine. Naime, nakon što se običaj prestao izvorno izvoditi, sačuvati su ga odlučili, barem u nekoj mjeri, podunavski Šokci te su si ujedno dali za pravo običaj i „pošokčiti“, odnosno predstavljati ga samo kao kulturnu baštinu podunavskih Šokaca i promovirati ga kao dio svoga identiteta. No „lokalne kulture naizgled pripadaju prošlosti, a kulturne prakse koje su prepoznate kao baština postaju amblematicne, ponašajući se kao znakovi identiteta“ (Nikočević 2013: 335). Odnosno običaj pudarenja u obliku koji je opisan u radu – gdje žene imaju dominantnu ulogu – svakako se može primijeniti na svo baranjsko starosjedilačko stanovništvo, no sada se prikazuje kao dio samo jedne kulture, podunavskošokačke, a razloge možemo tražiti i u njegovoj većoj turističkoj i kulturnoj vrijednosti za lokalnu zajednicu, a time i većoj dobiti za one turističke organizacije koje ga takvim predstavljaju.

Zaključno

Pudarina je još jedan u nizu običaja koji je u potpunosti iščezao u svom izvornom obliku. Današnji scenski prikazi samo su uvid u ono što se nekada zbivalo, no još je uvijek dovoljno živućih koji su ga uistinu prakticirali te se prema njihovim kazivanjima pokušalo opisati što je on značio narodu koji ga

je izvodio. Uočljivo je da su ga prakticirale skoro sve (sub)etnijske iz južne Baranje iako ga danas nastoje očuvati samo podunavski Šokci. Svi su praktičari uglavnom bili strogo etnički odvojeni jedni od drugih pri izvođenju običaja jer je njegovo dublje značenje bilo upoznavanje i zabavljanje mladih pred ženidbu, te nije bilo poželjno da se etnički miješaju. Sam tijek običaja ne može se striktno opisati iz više razloga, prije svega zbog njegova osmotjednog trajanja, odnosno što se običaj nije izvodio samo jedan dan te i nije imao točno određene etape odvijanja i upravo zbog njegova slobodnijeg karaktera koji je i bio njegova srž. Grožđe su trebale čuvati djevojke, no u predvečerje su ih posjećivali i momci. No grožđe se nije čuvalo, kako i kaže najpoznatiji stih koji su znali svi kazivači s kojima smo razgovarali, a ujedno i najzornije opisuje srž običaja:

*Pudarice ne pudaru grožđe
Već pudaru da se nabećaru.*

Izvori

- Balatinac, Silvija. 2002. *Običaji i pjesme u Baranji*. Seminarski rad. Mentor: dr. sc. Stipe Botica. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pedagoški fakultet.¹⁴
- Kokolari, Martina. 2005. *Baranja – Topolje*, seminarski rad, mentor: dr. sc. Stipe Botica. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.¹⁵
- Novaković, Štefica. 1985. *Dječje igre iz Baranje*, diplomski rad, mentor: Miroslava Hadžihusejnović Valašek. Osijek: Sveučilište u Osijeku, Pedagoški fakultet.¹⁶
- Sršan, Stjepan, ur. 2004. *Kanonske vizitacije, knjiga II. – Baranja 1829. – 1845*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.
- Stepanov, Stjepan. (1947. – 1949.). *Baranja*, rukopisna ostavština u tri paketa. Zagreb: Dokumentacija Instituta za etnologiju i folkloristiku.

Literatura

- Benašić, Zvonko. 2001. *Pudarenje. Đakovački vezovi: Prigodna revija*, Đakovo: Smotra folkloričkih vezova, 21.
- Dvornić, Milan. 2008. *Oj Vidovo, Vidovo: Narodni običaji baranjski Srba do sredine 20. vijeka*. Beli Manastir: Vijeće srpske nacionalne manjine u gradu Belom Manastiru.

¹⁴ Seminarski rad pohranjen u arhivi Katedre za usmenu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

¹⁵ Seminarski rad pohranjen u arhivi Katedre za usmenu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

¹⁶ Seminarski rad pohranjen u privatnoj zbirci mr. sc. Miroslave Hadžihusejnović-Valašek.

- Mihaljev, Jelka. 2012. *Proletilo dvanaest golubova: Predajna kultura baranjskih Hrvata*. Draž – Osijek: Muzej Slavonije – Općina Draž.
- Nikočević, Lidija. 2013. „Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti”. U: *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*. Marijana Hameršak, Iva Pleše i Ana-Marija Vukušić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 335–350.
- Njikoš, Julije. 1996. *Oj Baranjo lipa i bogata*, Zbirka narodnih pjesama, plesova i običaja baranjskih Hrvata Šokaca za dječji, ženski, muški i mješoviti pjevački zbor i tamburaški orkestar, Drugo dopunjeno izdanje. Zagreb: Program-Mi.
- Opačić, Nives. 2009. *Riječi s nahtkasna i kantunala (preko noćnog ormarića)*. Zagreb: Profil.
- Šiklič, Josip. 2010. Rječnik govora mjesta Siverić. *Siverić*, godina 10., broj 1. (18), 18.
- Zeiler, Johann. 1998. *Familienbuch Popovac (Ban): Schwäbische Türkei 1750-1945 mit den Filialgemeinden Branjina = Kisfalud, Knezevo = Lak, Podolje = Bodollya und Sarok*. Winnenden: Herausgegeben vom Heimatausschuß der Ortsgemeinschaft Popovac (Ban).

Mrežni izvori

1. Čuvari vinograda žive u pričama. Glas javnosti.
<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-21-08-2007/cuvari-vinograda-zive-u-pricama> (10. 2. 2013. 21, 15)
2. Pudarski dani – Irig. Turistička zajednica opštine Irig.
<http://www.turorgirig.org.rs/index.php?page=71&lang=sr> (10. 2. 2013. 21, 15)
3. Soudek, Josip. Pudarski dani u Kaptolu: Pudarijada. Udruga vinogradara, vinara i voćara općine Kaptol.
http://www.udruga-vvv-kaptol.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=77 (20. 2. 2013. 16, 21)
4. Stjepan Pajtek – posljednji pudar na Martin bregu?. Dugoselska kronika.
<http://www.dugoselska-kronika.hr/dk/523/12-1.htm> (16. 2. 2013. 16, 45)
5. Pudarina. Turistička zajednica Erdut.
<http://tz.opcina-erdut.hr/turisticki-vodic/pudarina/> (15. 5. 2013. 19, 31)
6. Kulturno-turistička manifestacija Pudarina. Turistička zajednica općine Draž.
<http://www.tz-draz.hr/dogadanja/pudarina/> (16. 9. 2014.)

Kazivači/ce¹⁷

- Balatinac, Eva, rođena 1957. u Gajiću, stanuje u Gajiću, voditeljica KUD-a Seljačka sloga Draž, (zabilježio Željko Predojević 28. siječnja 2013.).
- Balatinac, Marko, rođen 1930. u Gajiću, stanuje u Gajiću, (zabilježio Željko Predojević 28. siječnja 2013.).

¹⁷ Osobni se podatci objavljuju s dopuštenjem kazivača/kazivačica.

- Dvornić, Milica, rođena Bošnjak, 1921. u Popovcu, preminula 2013., (zabilježio Željko Predojević 18. veljače 2011.)
- Farkaš, Marija, rođena Kugler, 1929. u Suzi, stanovala od udaje u Kneževu, preminula 2013., (zabilježio Željko Predojević 18. listopada 2013.)
- Kovačev, Manda, rođena Matijević, 1938. u Topolju, stanuje u Topolju (zabilježila Martina Kokolari 2005.)
- Ostojić, Živojin, rođen 1924. u Branjini, stanuje u Branjini (zabilježio Željko Predojević 30. ožujka 2013.)
- Ostojić, Radojka, rođena Paunović, 1931. u Dardi, Branjinka udajom, (zabilježio Željko Predojević 30. ožujka 2013.)

Popis priloga

- Fotografija 1. Pudarice, scenska izvedba običaja, 4. kulturno-turistička manifestacija *Pudarina*, 2013. godine, fotografirao Željko Predojević
- Fotografija 2. Prikaz pudarina na 4. kulturno-turističkoj manifestaciji Baranjski bečarac 1990. godine, fotografija pohranjena u školskim albumima Osnovne škole Popovac

PUDARINE AND PUDÁR SONGS IN SOUTH BARANJA

Summary

Željko PREDOJEVIĆ
Zadarska 25a, 31 000 Osijek
zeljkopredojevic@yahoo.com

The paper presents *pudarine* – the annual custom of guarding ripening grapes which is celebrated in South Baranja in the second half of the summer, during the grape ripening season. At the heart of the celebration is the guarding of the grapes. The aim of the paper is to describe the custom, as well as to reveal the true reasons behind the celebration. Guarding the grapes was just an excuse for accompanying circumstances that contribute to the true value of the custom, namely meeting new people and preparing young women for marriage.

Keywords: pudarina, traditional culture, South Baranja